

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.101

Мионов Ю.Б.*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри менеджменту
Львівської комерційної академії***Мионова М.І.***аспірант кафедри економічної теорії
Львівської комерційної академії*

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Розглянуто поняттєві характеристики інституціоналізації у сучасній економічній науці. Визначено особливості процесів інституціоналізації сучасних економічних систем та формальних організацій. Наведено основні етапи інституціоналізації та вказано роль держави у процесі інституціоналізації економічних суб'єктів.

Ключові слова: інституціоналізація, інституціоналізм, неоінституціоналізм, соціальні інститути, соціально-економічні інститути.

Мионов Ю.Б., Мионова М.І. ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ФЕНОМЕН

Рассмотрены понятийные характеристики институционализации в современной экономической науке. Определены особенности процессов институционализации современных экономических систем и формальных организаций. Приведены основные этапы институционализации и указана роль государства в процессе институционализации экономических субъектов.

Ключевые слова: институционализация, институционализм, неоинституционализм, социальные институты, социально-экономические институты.

Mironov Yu.B., Mironova M.I. INSTITUTIONALIZATION AS A SOCIAL AND ECONOMIC PHENOMENON

This paper considers the conceptual features of institutionalization in the modern economic science. The features of the institutionalization processes in modern economic systems and in formal organizations are identified. The article also presents the main stages of institutionalization and the role of the state in the process of institutionalization of economic actors.

Keywords: institutionalization, institutionalism, neo-institutionalism, social institutions, socio-economic institutions.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство розвивається нерівномірно, соціально-економічні відносини постійно змінюються. Процес виділення та закріплення певних норм, правил, ролей, статусів та соціально-економічних відносин визначається як інституціоналізація. Завдання якої є формування соціально-економічних інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній науці проблеми інституціоналізації господарських зв'язків майже не висвітлені. В основному інституціоналізація розглядається в соціології.

У вітчизняній та зарубіжній літературі, на наш погляд, бракує наукових досліджень проблеми інституціоналізації економічних зв'язків, хоча варто відзначити роботи таких відомих вчених, теоретиків і практиків, як Д. Андрофагін [1], В. Тішина [4], Ф. Селзнік [9], які вивчають процес та механізми інституціоналізації економічних відносин. Є. Василюва [2] розглядає інституціоналізацію в становленні культури підприємництва. І. Єфіменко [3] обґрунтовує особливості інституціоналізації економіки у трансформаційному періоді. А. Ткач [5; 6] досліджує інституціоналізацію економіки у глобальному її розумінні. Кожен зі згаданих дослідників вивчає конкретні аспекти процесу інституціоналізації. Разом з тим важливе значення має комплексне всебічне вивчення процесів інституціоналізації, що зумовлює становлення теоретичної концепції інституціоналізації економічних зв'язків.

Мета статті – визначити поняттєві характеристики інституціоналізації у сучасній економічній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціоналізація як процес побудови соціальних інститутів розглядалася у працях Н. Флігстїна в рамках політико-культурного підходу. Так, у статті [7] визначено, що соціальними інститутами називаються такі відносини, що перетворилися на впорядковану систему соціальних зв'язків, норм і ролей, яка об'єднує значущі суспільні процедури та цінності, задовольняючи основні потреби суспільства. Інститути обмежують дії суб'єктів, що господарюють, в одночас відкриваючи перед ними нові можливості. Процес побудови інститутів відбувається в такій взаємодії, яку Н. Флігстїн називає «грою» [7, с. 31–32].

Основна ідея такого підходу полягає у тому, що будь-яка соціальна дія здійснюється в певному соціальному просторі, яка називається полем – умовно виділена частина суспільства, яка об'єднує усіх осіб, які можуть впливати на результат. Такі особи намагаються побудувати систему домінування на цьому полі. Це можливо шляхом створення та підтримки певної локальної культури (та, яка діє в межах одного поля). Культура включає в себе певні правила поведінки, які приймаються головними особами поля (акторами). Актори поділяються на тих, які займають певну позицію, і тих, які претендують або заперечують певну позицію. Як правило, перші нав'язують другим такі правила поведінки, які сприяють відтворенню їх панівного становища. Боротьба між першими і другими за зміну цієї локальної культури і є джерелом розвитку поля та причиною еволюції інститутів.

Н. Флігстїн також зазначає, що процес інституціоналізації може виявитися невдалим: різні інтереси

та не схожість груп можуть перешкодити появі стабільних інститутів. Правила, що діють на цьому полі, визначають межі, надаючи акторам інструменти для взаємодії. Вони також спонукають до осмислення свої інтересів, інтерпретувати вчинки інших і визначати стратегію подальшої поведінки.

Політико-культурний підхід показує, як пов'язані процеси інституціоналізації та культура. Це дає підстави припустити, що становлення формальних інститутів (Конституція, Цивільний кодекс та інші закони тощо) відбувається разом з формуванням групи неформальних інститутів: традицій, звичаїв, стереотипів поведінки та інших стійких форм взаємодії між людьми, які визначаються культурою суспільства.

Процеси інституціоналізації сучасних формальних організацій досліджував Ф. Селзнік. Інституціоналізація, на його думку, відбувається на певному етапі діяльності організації, як наслідок, збереження традицій, а також під впливом свідомих дій керівників. Завдяки інституціоналізації організація управляє діяльністю персоналу, забезпечує ідентифікацію індивідів з організаційними цілями, злагоджену роботу та стабільність своїх структурних елементів [9].

Тепер розглянемо інституціоналізацію економічних систем. Закони формування, функціонування та розвитку економічних систем завжди реалізуються у діяльності суб'єктів, що господарюють, стимулом для якої є їх інтереси. Визначаючи шляхи та умови досягнення стабільного розвитку української економіки, для опису цього процесу необхідно розкрити поняття «інституціоналізація економічних відносин». Це можна зробити, враховуючи такі положення:

1) інтерес – заохочуваний мотив діяльності суб'єкта, що господарює, економічний інтерес змушує економічних суб'єктів вступати в економічні

взаємодії з контрагентами, відносини з якими забезпечують реалізацію інтересу;

2) інститути є початковими утвореннями інтересів і форм їх узгодження, тобто інститути є результатом співпраці та знаходяться у взаємодії з економічними суб'єктами;

3) інституціоналізація – процес виникнення інститутів [1, с. 5].

Таким чином, необхідність інституціоналізації економічних відносин зумовлена прагненням суб'єктів, що господарюють, разом реалізовувати свої інтереси, використовуючи різні способи взаємодії.

Виникнення і швидке поширення інституціоналістського напрямку в економічній науці (інституціоналізм, неінституціоналізм, нова інституціональна економіка) виявилось закономірною реакцією розвитку економічних відносин у тих умовах, в яких суб'єкти, що господарюють, здійснюють свій вибір, визначають свою поведінку. Інституціоналізм – напрям соціально-економічних досліджень, в якому політична й економічна організації суспільства розглядаються як комплекс різних об'єднань громадян – інституцій.

Послідовники економічного інституціоналізму прагнули розширити межі економічного аналізу, використовуючи підходи й методи схожих наук. Представники інституціоналізму вважали, що економічна поведінка людини формується насамперед під впливом соціальних груп та колективів. Мета інституційного підходу полягає у тому, щоб аналізувати не тільки економічні категорії й процеси, а й інститути та процеси інституціоналізації, таким чином враховуючи позаекономічні фактори. При цьому, зосередивши увагу на вирішенні певних актуальних завдань, інституціоналісти не створили загальної методології, що є слабкою стороною інституціонального напрямку.

Яскравим прикладом використання методів мікроекономічного аналізу в схожих соціальних дисциплінах стала поява неінституціонального напрямку в економічній науці. Неінституціоналізм визначався двома загальними аспектами: по-перше, соціальні інститути мають значення і, по-друге, вони аналізуються за допомогою стандартних інструментів економічної теорії. Неінституціоналісти розкритикували традиційну неокласичну теорію за відмову від принципу методологічного індивідуалізму. У порівнянні з неокласичною теорією, неінституціоналізм вводить новий клас обмежень, зумовлених інституційною структурою суспільства, і звужує поле індивідуального вибору. Крім того, вводяться обмеження раціональності та опортуністичної поведінки. Перше обмеження означає, що людина, яка володіє обмеженою інформацією, може мінімізувати не тільки матеріальні витрати, а й інтелектуальні зусилля. Друге означає «виявлення власного інтересу, що призводить до віроломства» (англ. *self-interest seeking with guile*) [8, с. 402], тобто можливе порушення контрактів.

Неокласична школа передбачає, що ринок буде функціонувати за умови достатньої конкуренції, в іншому випадку це призведе до падіння ринку, але можна розраховувати на захист з боку держави. Проте неінституціоналісти вказують, що

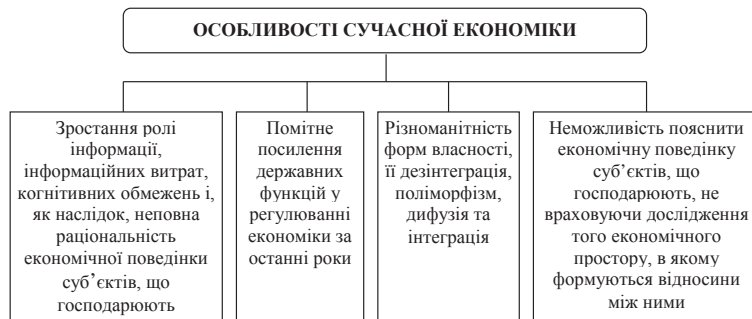

Рис. 1. Особливості сучасної економіки [1]

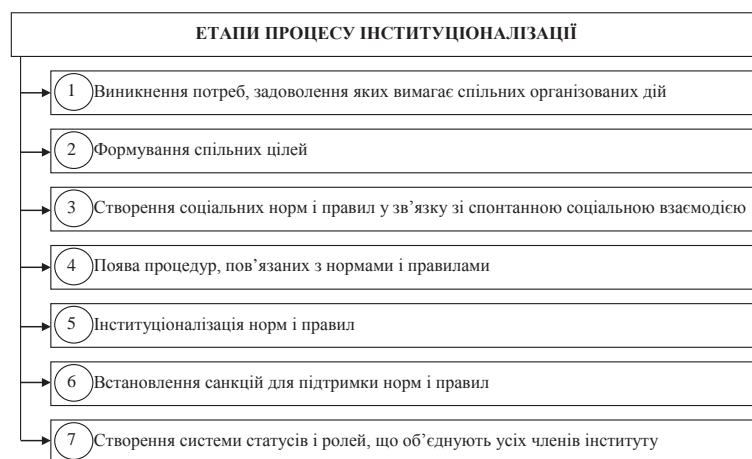

Рис. 2. Етапи процесу інституціоналізації

держава не володіє повною інформацією і, теоретично, не має можливості ліквідувати трансакційні витрати, до яких належать витрати для одержання необхідної інформації про ціни та якість товарів, а також витрати, пов'язані з веденням переговорів, оформленням контрактів та складанням домовленостей, контролем їх виконання і юридичним захистом прав власника у разі їх порушення.

Реальне зображення економічного стану сучасних економічних систем має такі властивості (див. рис. 1):

З інституційної точки зору, суб'єкту, що господарює, вигідно дотримуватись норм, якщо вони полегшують його взаємодію з іншими економічними суб'єктами та сприяють реалізації його інтересів.

Інституціоналізація – це процес формування та створення соціальних, економічних і політичних інститутів як стійких форм організації діяльності суб'єктів, що господарюють, в економічній системі; правове та організаційне закріплення тих чи інших соціальних відносин суб'єктів, що господарюють. Тому інституціоналізація економічних відносин означає заміну спонтанної, непередбачуваної дії, поведінки суб'єктів, що господарюють, передбачуваним, впорядкованим, організованим, нормативним методами для закріплення соціально-економічних статусів і ролей, цінностей та норм організації контролю [1, с. 6].

Отже, процес інституціоналізації – це пошук компромісів і досягнення згоди між різними економічними інститутами.

У процесі інституціоналізації держава виконує кардинально нові завдання. Однією з головних функцій її є створення такого інформаційного простору, який не дає неправильно зрозуміти актуальну ринкову інформацію суб'єктам господарювання. Також держава зменшує невизначеність поведінки суб'єктів шляхом зниження ризиків, формування обов'язкових правил і вимог, що обмежують неналежне виконання домовленостей між учасниками ринку та узгоджують їх спільні зусилля у досягненні взаємовигідного результату.

В інституційному середовищі держава регулює рух, перерозподіл і координацію фінансових, матеріальних та інформаційних потоків в економіці, що в результаті дає змогу ефективно використовувати обмежені економічні ресурси усім суб'єктам, що господарюють. На думку І. Єфіменко, втручання держави в процес інституціоналізації пов'язано з ростом трансакційних витрат та необхідністю економії. Інституціональна організація може виникати у зв'язку з трансакційними витратами з метою мінімізації їх негативного впливу на результат, який отримують учасники інститутів. За допомогою професіоналізації та спеціалізації інститути зменшують трансакційні витрати, трансформуючи їх у свої доходи. Між інститутами виникає конкуренція, метою якої є перехопити економічні вигоди від певної сфери діяльності. Ця конкуренція призводить до зростання трансакційних витрат як для інституту, так і суспільства в цілому. Тому зростають конфлікти як усередині самого інституту, так і між різними інститутами (тими, що працюють у подібних сферах діяльності). Все це приводить до обов'язкового втручання держави для вирішення інституційних неузгоджень [3, с. 52].

Насамперед це може здійснюватися шляхом визначення спільних особливостей прав кожного

інституту. Лише за таких умов можуть утворюватися необхідні взаємозв'язки між інститутами та забезпечуватися правові та економічні механізми їх життєдіяльності.

В цілому інститути самостійно вирішують свої внутрішні конфлікти, дотримуючись власних норм і стандартів поведінки, і не потребують додаткового державного втручання. Але на певному етапі інститути не спроможні самостійно впорядкувати свої відносини, і, як наслідок, може відбуватися невідповідне збільшення не тільки трансакційних внутрішніх витрат управління, а й витрат для життєдіяльності суспільства в цілому. Тому держава змушена накласти на інститут жорсткі обмеження правил та норм поведінки [3].

Далі приведемо декілька етапів процесу (див. рис. 2).

Результатом процесу інституціоналізації можна вважати визначення такої статусно-рольової структури, яка влаштовує більшість учасників цього процесу.

Висновки. Інституціоналізація – це процес формування та створення соціальних, економічних і політичних інститутів як стійких форм організації діяльності суб'єктів, що господарюють, в економічній системі. Необхідність інституціоналізації економічних відносин зумовлена прагненням суб'єктів, що господарюють, разом реалізовувати свої інтереси.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрюхагин Д. Механизм институционализации экономических отношений / Д. Андрюхагин // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2008. – № 1 (20). – С. 5–9.
2. Васильева Е. Институционализация экономической деятельности как системообразующий фактор становления культуры предпринимательства / Е. Васильева // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия: «Философия. Социология и социальные технологии». – 2008. – № 1 (7). – С. 70–72.
3. Єфіменко І. Особливості інституціоналізації економіки в трансформційний період / І. Єфіменко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія: «Економіка». – 2010. – Вип. 10. – С. 50–55.
4. Тишина В. Институционализация экономических отношений в инновационной экономике / В. Тишина // Наука Южно-Уральского государственного университета: материалы 63-й научной конференции. – Т. 1. – Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2011. – 292 с.
5. Ткач А. Институционализация глобального экономического развития / А. Ткач // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2012. – № 1 (5). – С. 398–403.
6. Ткач А. Институционализация экономики: синергетичний парадокс / А. Ткач // Інституціональний вектор економічного розвитку. – 2012. – № 2 (1). – С. 32–38.
7. Флигстин Н. Поля, власть и социальные навыки: критический анализ новых институциональных течений / Н. Флигстин // Экономическая социология. – 2001. – № 4. – Т. 2. – С. 28–55.
8. Hodgson G. Opportunism Is Not the Only Reason Why Firms Exist: Why an Explanatory Emphasis on Opportunism May Mismatch Management Strategy / G. Hodgson // Industrial and Corporate Change. – 2004. – № 2. – V. 13. – P. 401–418 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://geoffrey-hodgson.info/user/image/opportunism.pdf>.
9. Selznick Ph. Institutionalism «Old» and «New» / Ph. Selznick // Administrative Science Journal. – 1996. – № 2 (41). – P. 270–278.